

اقناع قاضی در ادله اثبات قتل عمد در حقوق کیفری ایران

خاتون مهیمی^۱، محمود روح الامینی^۲

^۱ کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه آزاد رفسنجان

^۲ استادیار دانشکده حقوق و الهیات دانشگاه شهید باهنر کرمان

چکیده

در حقوق اسلام، ادله برای اثبات قتل عمد، راه‌هایی برای رسیدن به واقع هستند و به اصطلاح، طریقیّت دارند و اقامه یکی از این ادله کافی نیست، بلکه باید موجب اقناع وجدانی قاضی بشود و اگر علم قاضی بر خلاف مقتضای یکی از این ادله باشد، نمی‌تواند حکم نماید. نظریه فقهی دیگری برای این ادله، موضوعیت قائل است، که قاضی هرچند خلاف علمش باشد، باید به مقتضای این ادله حکم کند. در این پژوهش حیطه اقناع قاضی را مشخص و با بررسی اینکه ادله طریقیّت دارند یا موضوعیت، به تحلیل اقناع قاضی در زمان تعارض ادله با توجه به ارزش اثباتی دلایل در قتل عمد، به لحاظ ماهوی و شکلی، پرداخته ایم.

واژه‌های کلیدی: اقناع معنوی، اقناع مادی، قتل عمد، ادله اثبات.

مقدمه

ادله اثبات دعوی کیفری که یکی از مهمترین موضوعات دادرسی کیفری است در طول تاریخ شهادت و اقرار در اثبات جرائم نقشی اساسی در دوره دلائل قانونی ایفا کرده است در گذشته دلائل قانونی بر قاضی تحمیل می‌شد و او چاره ای جز صدور حکم محکومیت بر مبنای دلائل ارائه شده نداشت اوردالی یا داوری ایزدی، دوتل قضائی و شیوه های غیر متعارف کشف و اثبات جرائم در کنار شهادت و اقرار یا در صورت فقدان آنها جایگاه خاصی را به خود اختصاص می‌داد و عدالت کیفری طی قرون متمادی با توسل به آنها تامین می‌شده است. مسأله اساسی در این تحقیق تبیین جایگاه اقناع قاضی در ادله اثبات قتل عمد در حقوق ایران است. اینکه ما بتوانیم مرز و حیطة اقناع قاضی را در گستره قانون مشخص کنیم، اینکه ادله طریقیّت دارند یا موضوعیت، اینکه اقناع قاضی را در زمان تعارض ادله با توجه به ارزش اثباتی دلایل اثبات قتل عمدی به طور صحیح بررسی کنیم، از اموری است که از اهمیت ویژه ای برخوردار می باشد. در مورد اقرار بررسی اقناع قاضی و ارزش اثباتی آن با توجه به اینکه امکان دارد مجرم در اثر شکنجه یا فشارهای مقام تعقیب اقرار کرده باشد و در موارد دیگری که به اقرار خدشه وارد کند از موضوعات قابل تأمل است. بررسی اینکه در بحث اقرار با چه شرایطی اقناع قاضی حاصل می شود و چالش های قاضی و راهکارهای مقابله با آن چه مواردی است یا در مورد شهادت، کنکاش پیرامون ارزش اثباتی آن و ضوابط حاکم بر شهادت برای تحقق اقناع قاضی، درباره مواردی که قاضی احتمال عقلانی مبنی بر دروغ بودن شهادت می دهد، در مورد قسامه جایگاه اقناع قانونی و معنوی قاضی، همچنین در مورد علم قاضی و مباحث پیرامون مبنای آن و شمول علم قاضی به عنوان بالاترین مرتبه از اقناع قاضی در این تحقیق مطرح می باشد

اهداف پژوهش

هدف در این تحقیق این است که اقناع قاضی چه قانونی و چه وجدانی و اصول و جایگاه آن و طریقیّت یا موضوعیت داشتن هریک از ادله در این اقناع را تبیین کنیم. بطور کلی با توجه به احصاء ادله اثبات قتل عمد توسط قانونگذار، حوزه اختیارات قاضی برای دخالت دادن اقناع وجدانی خود پیرامون پرونده مطروحه قتل عمدی جهت صدور حکم در دادگاه، قانوناً و عقلاً به چه میزان می تواند باشد.

ضرورت پژوهش

با عنایت به حساسیت مسئله حرمت نفس و کرامت انسانی در ادیان الهی و نقش اساسی که قاضی در صدور حکم برای مجازات مرتکب آن دارد، از یک طرف و کمبود تحقیق درباره این مسئله نیاز به این پژوهش را امری بدیهی می نماید. مضافاً اینکه تحلیل پیرامون موضوع مزبور موجب می شود تا ضمن تضمین حقوق جامعه، حقوق فرد متهم نیز با تبیین جایگاه اقناع قانونی و معنوی قاضی در صدور حکم پرونده های قتل عمد لحاظ شده و قضات بتوانند با استفاده از نتایج این تحقیق، چهارچوب تعریف شده و دقیقی برای رسیدگی هرچه بهتر به پرونده های قتل عمد داشته باشند.

سؤالات پژوهش

۱. اقناع قاضی در ادله اثبات قتل عمد در قوانین کیفری ایران مبتنی بر اقناع وجدانی یا اقناع قانونی است؟
۲. دادگاه ها در اثبات قتل عمدی نسبت به کدام ادله قانونی یا ادله معنوی و علمی توجه دارند؟
۳. آیا در دلایل اثباتی احصاء شده در قانون (اقرار، شهادت، قسامه، علم قاضی) اصل بر حجت شرعی و بین بودن آنهاست یا در صورت عدم خدشه و وثوق قاضی پس از تحقیق، تفحص قاضی حجت شرعی و بین است؟

فصل اول: کلیات**بخش اول: تعاریف**

دلیل: آئین دادرسی مدنی دلیل را به این عبارت تعریف می‌نماید: (دلیل عبارت از امری است که اصحاب دعوی برای اثبات دعوی یا دفاع از دعوی به آن استناد می‌نمایند)^۱ دلیل مبنای علم و یقین قاضی و مجموع وسایلی است که به کمک آن قاضی به وقوع جرم و شناخت فاعل مادی و معنوی آن مبادرت می‌ورزد.^۲

اثبات: اثبات به دنبال ثبوت است. ثبوت تحقق امری در مرحله واقعی است و اثبات تحقق امر در مرحله استدلال می‌باشد. هر صاحب حق باید آن چنان دلیل در اختیار داشته باشد که در هر لحظه بتواند حق مرحله ثبوتی را در مرحله بنشانند. هر حقی محتاج قدرت اثبات است اگر توانائی اثبات حق نباشد، چه بسا مورد احترام قرار نگیرد.

مبحث اول: ادله اثبات جرم در قوانین موضوعه ایران قبل و بعد از انقلاب

قبل از انقلاب اقناع و جدائی قاضی شرط لازم جهت اتخاذ تصمیم قضائی بود. این مطلب از ماده ۳۹ قانون محاکمه جنائی مصوب ۱۳۳۷ و رویه قضائی استنباط می‌شود. لیکن در قوانین بعد از انقلاب تغییراتی در ارتباط با ادله اثبات دعوا بوجود آمد. در آنچه مربوط به اثبات جرائم تعریزی و بازدارنده است نظر به اینکه مطلوب مقنن دلایل خاصی نبوده و در فقه امامیه نیز طریق خاصی برای اثبات این گونه جرائم مشهود نیست می‌توان به استمرار روش اقناع وجدانی قاضی که به ظن متاخم به یقین از سوی برخی فقها تعبیر شده معتقد شد. در ارتباط با جرائم مثلا اثبات زنا را با شهادت چهار مرد عادل یا چهار بار اقرار متهم قبول می‌کنند. چنانچه عقیده بر طریقت ادله باشد باید گفت که هیچ یک از اقرار، شهادت و قسم به تنهایی واقعیت امور را کشف نمی‌کنند و برای مثال باید گفت که شهادت شاهد آنگاه می‌تواند مبین حقیقت و واقعیت امر باشد، که برای قاضی ایجاد اقناع وجدانی و یقین درونی کند. در نهایت باید گفت که در حدود و قصاص و دیات چنانچه برای قاضی از طریق ادله منصوص و با نام مانند شهادت و اقرار اقناع وجدانی حاصل شود تعداد شهود و دفعات اقرار باید به همان ترتیب و میزانی باشد که شارع معین کرده و حال آنکه در سایر موارد در تعزیرات دست قاضی کاملا باز است و اقناع وی می‌تواند بر مبنای موجود در پرونده حاصل شود.^۳

مبحث دوم: تفاوت ادله اثبات جرم با ادله اثبات حکم

دادگاه در مرحله تحقیقات اولیه و در مرحله رسیدگی علنی دو نوع رسیدگی دارد رسیدگی ماهوی و رسیدگی حکمی در مورد اول وقوع و عدم وقوع جرم و انتساب یا عدم انتساب جرم به متهم موضوع رسیدگی است دلائل لازم دارد در مورد دوم وجود یا عدم مفاد و مدلول قانون و تفسیر آن است که باید از مجموعه های قوانین رویه های قضائی فتاوی فقها استفاده شود.

بخش دوم: ادله اثبات دعوی کیفری**مبحث اول: معاینه محل**

برای کشف و تعقیب جرائم قاضی محکمه و قاضی تحقیق به جمع آوری همه انواع دلایل ممکن مبادرت می‌ورزند، از جمله دلایل معمول کشف جرم معاینه محل و تحقیق محلی است که توسط قاضی دادگاه یا قاضی تحقیق و یا به دستور آنان توسط ضابطین دادگستری و یا اهل خبره مورد وثوق قاضی انجام می‌شود.

^۱ ماده ۱۹۴ ق. آ. د. م^۲ خزانی جزوه آ. د. ک ص ۴۱^۳ آشوری محمد آ. د. ک جلد دوم ص ۲۴۰

مبحث دوم: تحقیق محلی

تحقیق محلی یعنی انعکاس اطلاعات شهود و مطلعین در پرونده جزایی غالباً تحقیق محلی به همراه معاینه محل در یک زمان انجام می‌شود هم وضع محل و هم کلیه اطلاعات محلی ها جمع آوری می‌گردد. هر تحقیق محلی مثل معاینه محل وضع مستقلاً دارد و راه و رسم خودش را می‌طلبد که قاضی یا مامور انجام آن باید توجه داشته باشد تا نتیجه مطلوب حاصل گردد.

مبحث سوم: کارشناس

هر گاه لازم باشد که تحقیقاتی از افراد گرفته شود و با نظر علمی و فنی تطبیق گردد ممکن است، مستقیماً خبره این ماموریت را عهده دار گردند. چنانچه ماده ۸۵ تصریح کرده هنگام تحقیق توسط اهل خبره چنانچه قاضی لازم بداند می‌تواند حضور یابد. این موضوع مهم و قابل توجه است. که قانون گذار قاضی را محور امر قضاوت می‌شناسد و تمام کسانی که شهادت می‌دهند و یا نظر تخصصی ابراز دارند باید نظر قاضی را در صحت موارد اعلامی جلب نمایند.

بخش سوم: تبیین اقناع قاضی در رسیدگی به قتل عمد

برای درک « اقناع قاضی در ادله اثبات قتل عمد در حقوق ایران » ابتدا باید سابقه تاریخی سیستم های اقناع قاضی را شناخت و سپس با درک شکل امروزی اقناع قاضی و اشاره به اهمیت و حساسیت قتل عمدی ، به تشریح جایگاه اقناع قاضی به رسیدگی به قتل عمدی بپردازیم.

مبحث اول: سابقه تاریخی دلایل و چگونگی اقناع قاضی در هر دوره

سابقه تاریخی دلایل و سیستم های اقناع قاضی به دو دوره اصلی تقسیم می شود . دوره دلایل قانونی و دوره دلایل معنوی که به تشریح آن خواهیم پرداخت.

گفتار اول: دوره دلایل قانونی

برحسب اقتضای این روش دلایل اثبات هر جرم را باید قانون تعیین و معرفی نماید . در حقیقت دلیل از عناصر تشکیل دهنده جرم به شمار می آید بدون وجود دلیل تبیین شده از سوی قانون جرم مورد نظر قابل اثبات نیست.

گفتار دوم: دوره دلایل معنوی

با پذیرش فرض براءت دلایل معنوی به تدریج در کشورهای غربی جایگزین نظام ادله قانونی شد این نظام نخست در فرانسه و سپس آلمان ایتالیا و بلژیک مورد قبول واقع شد و از آنجا به حقوق کشورهایایی که تحت تأثیر حقوق فرانسه قرار گرفته بودند تسری یافت در اقناع وجدان قاضی دلایل همه طریقت دارند نه موضوعیت : هر دلیلی ارزشی برابر با سایر ادله می تواند داشته باشد. و بنابراین شهادت ارزشی افزون بر کارشناسی یا دلیل کتبی الزاماً رجحانی بر دلایل شفاهی ندارد و حتی ممکن است دلیل شفاهی بر کتبی ترجیح داده شود در این نظام اقرار ملکه دلایل تلقی نمی شود.

گفتار سوم: دوره دلایل علمی

این دوره تحول و تکامل یافته دوره روش دلایل معنوی است طبق این روش دادرسی برای تحصیل اقرار وجدانی خود باید از یافته های جدید علمی بهره گیرد. استفاده از نظریه های کارشناسی و بهره مندی از ابزارهای علمی، نمونه ای از کاربرد های علمی در حقوق جزا و دادرسی های کیفری است.^۴

فصل دوم: اقرار قاضی در ادله اثبات قتل عمدی

بخش اول: اقرار قاضی در اقرار به قتل عمدی

مبحث اول: اقرار

اقرار که در برخی نظامهای حقوقی به آن ملکه ادله و یا تواناترین دلیل گفته می شود، در ماده ۱۲۵۹ ق.م.آ. آمده است. اقرار در امور کیفری از مهمترین دلایل است و در ماده ۱۶۴ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ اینگونه تعریف شده است: «اقرار عبارت است از اخبار شخص به ارتکاب جرم از جانب خود [شخص مجرم]». و در معنای حدود و مضیق خود یعنی قبول ارتکاب عمل مجرمانه توسط کسی که آن عمل به او نسبت داده می شود.

مبحث دوم: طریقت اقرار

اقرار در امور کیفری طریقت دارد یعنی قاضی نباید به صرف اقرار مبادرت به صدور حکم نماید بلکه باید اوضاع و احوال و واقعیات خارجی را نیز مد نظر قرار دهد.

مبحث سوم: شرایط خاص اقرار به حق الله (امور کیفری)

۱- صراحت: اقرار باید صریح و روشن باشد به گونه ای که هیچ احتمال خلافی داده نشود. ۲- تعدد: فقیهان امامیه در اثبات برخی از حقوق الهی (امور کیفری) تعداد اقرار را شرط دانسته اند از جمله برای اثبات زنا و لواط چهاربار اقرار و برای اثبات سرقت، قذف و شرب خمر دوبار اقرار لازم دانسته اند. ۳- اقرار نزد قاضی: به عقیده برخی صحت اقراری که موضوع آن حق الله است (امور کیفری)، اقرار باید نزد قاضی صورت گیرد. ۴- منجز بودن یا قطعی بودن اقرار: مقرر با قطع و یقین اقرار بر امری می کند در صورتی که از روی ظن و یا شک اقرار بر امری کند اقرار او معتبر نخواهد بود.

بخش دوم: اقرار قاضی در گواه (شهادت) در اثبات قتل عمدی

مبحث اول: شهادت

یکی دیگر از راههای اثبات قتل، شهادت شهود است. اگر دو مرد عاقل، بالغ و عادل بر قتل عمد شهادت دهند، قتل عمد ثابت می شود و قصاص امکان پذیر خواهد بود، ولی در مورد قتل غیر عمد، علاوه بر آنچه گفته شد، شهادت زنان نیز پذیرفته می شود و شهادت دو زن جایگزین شهادت یک مرد می شود و نیز با شهادت یک شاهد و قسم مدعی، قتل غیر عمد ثابت می شود، ولی قتل عمد، بنابه نظر مشهور به این وسیله قابل اثبات نیست.

مبحث دوم: انواع گواهی (شهادت)

اخبار گواه از امر مورد اختلاف می تواند به چهار شیوه انجام شود:

^۴ آشوری / محمد / ۱۳۸۸ / آیین دادرسی کیفری جلد دوم / تهران / نشر سمت / ص ۸۰

^۵ - قانون مدنی ایران

- الف (گواهی مستقیم (اصلی)
ب (گواهی غیر مستقیم (گواهی بر گواهی)
پ (اعلام آگاهی ها در تحقیق محلی (استفاضه)
ت (شهادت بر شهادت (گواه بر شاهد اصلی)

بخش سوم: اقناع قاضی در قسامه در اثبات قتل عمدی

مبحث اول: تعریف قسامه

ماده ۳۱۳ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ قسامه را چنین تعریف می کند: « قسامه عبارت از سوگند هایی است که در صورت فقدان ادله دیگر غیر از سوگند منکر و وجود لوث شاکی برای اثبات جنایات عمدی یا غیر عمدی یا خصوصیات آن و متهم برای دفع اتهام خود اقامه می کند. » در این ماده قانونگذار دو شرط را برای تحقق قسامه تعیین کرده است: الف) فقدان ادله دیگر غیر از سوگند منکر و ب) وجود لوث شاکی هر دو شرط باید وجود داشته باشند و فقدان هر یک از آنها می تواند موجب عدم تحقق قسامه شود.

مبحث دوم: شرایط تحقق قسامه

- قانونگذار ایران برای تحقق قسامه شرایطی لازم می داند: ۱- فقدان ادله دیگر غیر از سوگند منکر
۲- وجود لوث
۳- احراز لوث توسط قاضی

مبحث سوم: شرایط قسم خورندگان در اقامه قسامه

- برای قسم خورندگان در اقامه قسامه شرایطی در نظر گرفته شده که می توان آن را به دو قسم تقسیم نمود:
الف: شرایط عمومی قسم خورندگان در اقامه قسامه
ب: شرایط اختصاصی قسم خورندگان در اقامه قسامه

مبحث چهارم: اقامه قسامه

اقامه قسامه یا مطالبه آن از متهم، باید حسب مورد توسط صاحب حق قصاص یا دیه یا ولی با وکیل آنها باشد. همچنین است اقامه قسامه برای برائت متهم که حسب مورد به وسیله متهم ولی یا وکیل آنها صورت می گیرد. اتیان سوگند به وسیله افراد قابل توکیل نیست. همچنین اگر ولی دم یا مجنی علیه فوت کند، هر یک از وارثان متوفی بدون نیاز به توافق دیگر ورثه متوفی یا دیگر اولیای دم، حق مطالبه یا اقامه قصاص را دارند. (مواده ۳۲۰ و ۳۲۱ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲) مطابق ماده ۳۱۸ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ در صورتی که اقامه قسامه نکند، متهم در جنایات عمدی با اخذ تأمین و در جنایات غیرعمدی بدون اخذ تأمین آزاد می گردد. در صورتی که شاکی از متهم درخواست اقامه قسامه کند متهم باید برای برائت خود اقامه قسامه بنماید که در این صورت باید حسب مورد به مقدار نصاب مقرر ادا کننده سوگند داشته باشد. اگر تعداد آنها کمتر از نصاب باشد سوگندها تا تحقق نصاب توسط آنان یا خود او تکرار می شود و با نداشتن ادا کننده سوگند خود متهم خواه مرد باشد خواه زن همه سوگند ها را تکرار می کنند و تبرئه می شوند و بالعکس اگر شاکی علی الرغم حصول لوث علیه متهم اقامه قسامه نکند و از او مطالبه قسامه کند و متهم در باره اصل جنایت با خصوصیات آن ادعای عدم علم کند شاکی می تواند از وی مطالبه اتیان سوگند بر عدم علم نماید. اگر متهم بر عدم علم به اصل جنایت سوگند یاد کند دعوی متوقف و وی بدون تأمین آزاد می شود و اگر سوگند متهم فقط بر عدم علم به خصوصیات جنایت باشد دعوی نفس در مورد آن خصوصیات متوقف می گردد. در این صورت اگر متهم اقامه قسامه نکند به پرداخت دیه محکوم می شود. (مواد ۳۲۸ و ۳۲۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲)

بخش چهارم: علم قاضی و اقناع وی در اثبات قتل عمدی

مبحث اول: بررسی اعتبار یا عدم اعتبار علم قاضی در فقه امامیه

حجیت علم دادرسی همواره در فقه مطرح بوده است. آنچه در ارتباط با علم دادرسی در ادله اثبات قتل عمد مطرح می شود، آگاهی های عمومی یا دانش قضایی دادرسی نوعی نیست زیرا گزینش دادرسی از بین اشخاصی که آگاهی ها و دانش مزبور را

دارند، برای این است که آن را در امر قضاوت به کار بگیرند. افزون بر آن علم دادرسی که بر پایه ادله قانونی موجود در پرونده (اقرار ، شهادت و قسامه) با لحاظ توان اثباتی آنها بدست می آید نیز در موضوع این بحث نیست. زیرا عمل به چنین علمی نیز مورد تردید قرار نمی گیرد . تفاوت نظام ادله قانونی و نظام ادله معنوی ارتباطی با علم دادرسی ندارد ، زیرا حجیت علم دادرسی در نظام حقوقی کشورمان که نظام ادله قانونی است بررسی می شود.

مبحث دوم: تعریف علم قاضی

قانونگذار ایران علم قاضی را در ماده ۲۱۱ ق.م.ا.مصوب ۱۳۹۲ چنین تعریف می کند « علم قاضی عبارت از یقین حاصل از مستندات بین در امری است که نزد وی مطرح می شود . در مواردی که مستند حکم علم قاضی است ، وی موظف است قراین و امارات بین مستند علم خود را بطور صریح در حکم قید کند . »

مبحث سوم: انواع علم قاضی

۱- علم عادی و علم یقینی ۲- علم اجمالی و علم تفضیلی ۳- علم شخصی و علم نوعی ۴- علم طریقی و علم موضوعی

بخش پنجم: اقناع قاضی در تعارض ادله اثبات قتل عمد

مبحث اول: تعارض ادله

عبارت است از بودن دو دلیل در وضعی که یکی از آنها اقتضای ثبوت امری را داشته باشد، در حالی که دیگری اقتضای انتفای آن را دارد، مشروط به آنکه هر دو اشاره به امری در محل واحد و زمان واحد داشته و در قوت مساوی باشند (مجددی، ۲۳۰؛ نیز نک : غزالی، ۳۷۶).

مبحث دوم - مقدم بودن علم قاضی بر سایر دلایل

علم دادرسی به دلیل ویژگی و جایگاه خاصی که در فقه و قانون مجازات اسلامی دارد و در حقوق کیفری ایران نیز دارای ارزش بالایی است . ماده ۲۱۲ ق.م.ا.مصوب ۱۳۹۲ در باره تقدم علم قاضی چنین مقرر می دارد: « در صورتی که علم قاضی با ادله قانونی دیگر در تعارض باشد اگر علم بین باقی بماند آن ادله برای قاضی معتبر نیست و قاضی با ذکر مستندات علم خود و جهات رد ادله دیگر ، رأی صادر می کند .... » بنابراین قانونگذار صراحتاً در دعاوی کیفری علم قاضی را مقدم بر دیگر می داند و آن را برتری می دهد.

مبحث سوم - ترتب دلایل بر یکدیگر

مقنن در ماده ۲۱۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ تکلیف باقی دلایل اثبات دعوی کیفری را در زمان تعارض روشن کرده است . این ماده چنین اشعار می دارد: «در تعارض سایر ادله با یکدیگر اقرار بر شهادت شرعی، قسامه و سوگند مقدم است. همچنین شهادت شرعی بر قسامه و سوگند تقدم دارد.»

نتیجه گیری

جایگاه ادله اثبات در فقه شفاف تبیین نشده و تنها حقوق دانان به آن اشاره کرده اند که در این راستا سه نظر ابراز شده:

- ۱- حاکمیت سیستم اقناع وجدانی قاضی (آشوری، ۲: ۱۳۷۹/۲۴۱؛ آخوندی، ۱: ۶۶/۱۳۶۸ و دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۸۲: ۱۳۸۲)؛
- ۲- حاکمیت نظام ادله قانونی (شامبیانی، ۱: ۴۸/۱۳۷۴)؛
- ۳- روش مختلط یعنی نسبت به حدود نظام ادله قانونی و نسبت به بقیه جرایم سیستم اقناع وجدانی قاضی حاکم است (گلدوزیان، ۱: ۸۲/۱۳۷۴؛ همو، ۳۲۴: ۱۳۸۲-۳۲۸ و بحث‌های قصاص؛ آخوندی، ۵: ۱۳۸۲/۶۰؛ ضرابی، ۱۸۹: ۱۳۷۲؛ عوده، ۲: ۴۴۱/۱۴۱۵ و ابو حسان، ۲۵۸: ۱۴۰۸)

چنان که ملاحظه می‌شود دیدگاه‌های یاد شده به همه جرایم از نظر حق الله یا حق الناس بودن به یک شکل نگریسته‌اند که قابل انتقاد به نظر می‌رسد، به بیان دیگر، در حقوق جزای اسلام ادله اثبات دعوا از جایگاه یکسانی برخوردار نیست. در حقوق الهی با توجه به جریان اصولی همچون اصل ستر و جرم پوشی، قاعده دره و... ادله اثبات جرم «موضوعیت» دارد، بدین معنا که وقوع جرم باید از طریق ادله از پیش تعیین شده توسط شارع مقدس توأم با اقناع وجدانی قاضی به اثبات برسد. ولی در حقوق الناس به دلیل اهمیت آن ادله اثبات دعوا «طریقت» دارد و قاضی می‌تواند از تمام طرق به جز از طرق ممنوع-جهت احقاق حق استفاده کند.

از آنجایی که راه‌های علمی در تبرئه متهمان و احقاق حقوق الناس به کار می‌رود با جایگاه مجازات در اسلام که عدم مطلوبیت نفسی مجازات است، منافاتی ندارد. نیز اصل برائت را که یکی از اصول مهم حقوقی در اسلام است، تقویت می‌کند. این کار علاوه بر آن که اشتباهات قضایی را کاهش می‌دهد، زمینه تبرئه متهمان را نیز فراهم می‌سازد. بطور کلی باید توجه کرد که: ۱- در نظام ادله قانونی مقنن دلیل یا دلایل قابل قبول و ارزش اثباتی هر یک یا مجموعه‌ای از آنها را پیشاپیش تعیین و قاضی را در صورت ارائه دلیل مورد نیاز و صرف نظر از اعتقاد باطنی او، مکلف به صدور حکم محکومیت می‌کند. ۲- در نظام اقناع وجدانی قاضی، دلایل همگی طریقت دارند نه موضوعیت هر دلیلی ارزش برابر با سایر ادله می‌تواند داشته باشد. ۳- البته دیدگاه سوم تا حدودی بین حق الله و حق الناس قائل به تفکیک شده ولی از این نظر که حق الله را منحصر به موارد حدود دانسته ناقص است، چه آن که مجازات کمتر از حدود جرایم حدی و تعزیرات از جمله حقوق الله است.

پس با توجه با توضیحات مباحث مطرح شده در این قسمت می‌توان به سوالات مطرح شده در این تحقیق پاسخ داد:

۱- قانونگذار ادله اثبات قتل عمدی، مواد متعددی را برای تعیین چهارچوب اقناع قاضی به تصویب رسانده است. که این موارد عبارتند از: اقرار، شهادت، قسامه و علم قاضی هستند. در این موارد قاضی پرونده با توجه به اصل صحت در زمان ابراز دلایل تا زمانی که به دلیل خدشه وارد نشده است، باید با توجه به آن حکم صادر کند. اما در مواردی که به دلیل خدشه وارد می‌شود باید برای احراز صحت دلیل به اقناع وجدانی برسد تا هیچ مانع قانونی بر سر راه وی نباشد.

۲- در قصاص باید برای قاضی از طریق ادله منصوص و بانام مانند شهادت و اقرار اقناع وجدانی حاصل شود تعداد شهود و دفعات اقرار باید به همان ترتیب و میزانی باشد که شارع معین کرده است. بنابراین اقناع قاضی در زمان استناد به دلیل اقرار در قتل عمدی از سیستم ادله قانونی پیروی می‌کند اما این دلیل باید بدون نقص باشد و اقرار متهم واضح و صریح و روشن باشد. شیوه‌های کسب اقرار از متهم نیز برای تحقق اقناع قاضی باید متعارف و مشروع باشد.

۳- بر اساس نوشته‌های علمای حقوق، شهادت به عنوان یکی از ادله اثبات دعوی کاربرد داشته است که شاهد در محیط جرم و جنایت حضور داشته و واقعه را به وسیله محسوسات خود درک نمود است.

۴- چنانچه قسامه با شرایط و اقتضاء خود که تحت عنوان لوث مطرح می‌شود، اجرا شود قصاص اثبات شده و هم ارز سایر ادله چون اقرار، علم قاضی و بینه است. پس طبق ماده ۳۴۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ قانونگذار حیثه اقناع معنوی قاضی را در این مبحث محدود به عدم خدشه به اقامه قسامه می‌کند.

۵- بطور کلی علم قاضی برای صدور حکم در پرونده‌های قتل عمدی باید تفضیلی (بدون هیچ تردید و ابهامی) باشد مطلقاً اینکه علم قاضی باید علم نوعی، باشد و قاضی نمی‌تواند به استناد علم نامتعارف و غیر معمول حکم صادر کند و در نهایت علم قاضی باید علمی طریقی باشد و گرنه صدور حکم در شمول ادله اثبات موضوعی قرار می‌گیرد.

۶- گاهی دعاوی قتل عمدی با یکی از ادله قانونی اثبات دعوی، ثابت شده و حکم صادر می‌شود. اما گاهی هم این دلایل قانونی در یک دعوی باهم اقامه شده و قاضی را در کشف حقیقت با تعارض و تردید مواجه می‌سازند. مقنن در ماده ۲۱۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ تکلیف باقی دلایل اثبات دعوی کیفری را در زمان تعارض روشن کرده است. این ماده چنین اشعار می‌دارد: «در تعارض سایر ادله با یکدیگر اقرار بر شهادت شرعی، قسامه و سوگند مقدم است. همچنین شهادت شرعی بر قسامه و سوگند تقدم دارد.»

به هر حال با توصیفات فوق باید اذعان داشت که سیستم اقناع وجدانی (معنوی) قاضی در اثبات قتل عمدی هیچ نقشی نداشته و جایی برای این روش در رسیدگی به پرونده های قتل عمدی در حقوق ایران نیست حتی در زمانی که هیچ یک از دلایل وجود نداشته باشد قاضی موظف به تبرئه متهم است . لہذا نهایتاً به نظریات پزشکی قانونی و کارشناسان دادگستری و پلیس علمی لوٹ ثابت می شود و با اقامه قسامه می توان قتل عمدی را ثابت نمود.

پیشنهادهات

- ۱- از آنجایی که مقنن در هیچ یک از مواد مزبور و سایر مواد قوانین کیفری تعریفی از علم قاضی ارائه نداده است . پیشنهاد می گردد در قوانین تعریف دقیقی از علم قاضی ارائه گردد.
- ۲- چون در نظام قانونی جمهوری اسلامی اقرار به واسطه شکنجه و یا اذیت و آزار متهم اخذ نمی شود پس بهتر است که قاضی با توجه به علم و شهودی که دارای اعتبار شهادت شهود می باشند حکم را صادر کند.
- ۳- از آنجایی که نظام دلایل حقوق اسلام برای محکومیت متهم، وجود دلایل پیش بینی شده در قانون یا دلایل مصرخ قانونی را مناط اعتبار نمی داند. و قاضی از کلیه دلایل و شواهد و قرائن یا امارات قضایی مضبوط در پرونده، بدون اینکه عیناً از لحاظ نوع و تعداد، منطبق بر دلایل مصرخ پیش بینی شده در قانون باشد، می تواند بهره جوید. پس پیشنهاد میگردد این نظام هر چه بیشتر در جهت اشکار سازی قوانینش از تبلیغات کمک بگیرد تا بتواند به جوامع دیگر خود را شناسانده و دیگر مورد بازخواست قرار نگیرد.

منابع

۱. احمدی نژاد دموچانی / مریم / علم قاضی از دیدگاه فقهی و حقوقی / استاد راهنما دکتر محمد علی قوچانی / استاد مشاور آیت الله زین العابدین قربانی / دانشگاه آزاد اسلامی واحد لاهیجان / ۱۳۸۹
۲. آخوندی / محمود / ۱۳۹۰ / آیین دادرسی کیفری جلد اول / سازمان چاپ و انتشارات
۳. آشوری / محمد / ۱۳۸۸ / آیین دادرسی کیفری جلد دوم / تهران / نشر سمت
۴. بن علی / زین الدین / ۱۳۷۹ / ترجمه و توضیح شرح لمعه / مترجم فاطمه ایروانی / قم / انتشارات موسسه فرهنگی خرد
۵. بن مکی / محمد / ۱۳۸۵ / ترجمه و تبیین لمعه دمشقیه / ترجمه سید علی حسینی / قم / نشر دارالعالم
۶. پارسا / محسن / بررسی تطبیقی ارزش اثباتی اقرار و شهادت در امور کیفری و مدنی با نگاهی به حقوق آمریکا / دانشگاه تهران / ۱۳۹۰
۷. جعفری / زهرا / حجیت علم قاضی در فقه و حقوق / استاد راهنما آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی / استاد مشاور دکتر مریم ابن تراب / دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال / ۱۳۸۶
۸. جعفری لنگرودی / محمد جعفر / ۱۳۸۵ / تهران / انتشارات گنج دانش
۹. خالقی / علی / ۱۳۹۱ / آیین دادرسی کیفری / تهران / نشر شهردانش
۱۰. رشادتی / جعفر / ۱۳۸۷ / گزیده آرای کیفری قتل عمد ، غیر عمد / تهران / نشر پیام راشده
۱۱. شکریان کوننده / کوثر / قسامه در حقوق کیفری ایران / راهنما دکتر کیومرث کلانتری / مشاور دکتر سید ابراهیم قدسی / دانشگاه آزاد مازندران / ۱۳۹۱ / ص ۸۳
۱۲. شمس / عبدالله / ۱۳۸۷ / ادله اثبات دعوی / تهران نشر دراک
۱۳. صادقی / محمد هادی / ۱۳۸۶ / جرایم علیه اشخاص / تهران / نشر میزان
۱۴. علامه مجلسی / بحار الانوار / ج ۷۷ ، ص ۱۷۳

۱۵. قدسی / سید ابراهیم / ۱۳۹۰ / قتل و صدمات بدنی در حقوق ایران (نظری - کاربردی) / مازندران / انتشارات شلفین
۱۶. قسامه در فقه امامیه و قوانین موضوعه / راسخ متین / مجید / استاد راهنما آیت ... سید حسن مرعشی / استاد مشاور هوشنگ شامبیاتی / ۱۳۸۶ / کارشناسی ارشد / ص ۸۳
۱۷. گلدوزیان / ایرج / ۱۳۸۸ / جرایم علیه تمامیت جسمانی / تهران / نشر
۱۸. محمدی کلیمانی / عمران / بررسی تحلیلی قسامه از نظر فقه امامیه و حقوق موضوعه / استاد راهنما دکتر محمد علی قربانی / استاد مشاور دکتر سید علی میر ابراهیمی / دانشگاه آزاد واحد لاهیجان / ۱۳۸۹ / کارشناسی ارشد / ص ۸۱ مقاله: ۱۹.
۲۰. الموسوی الخمینی، روح ... تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۵۲۶، مساله ۵ و شیخ طوسی، کتاب النهایه، ص ۷۴۱
۲۱. میر محمد صادقی، حسین، جرایم علیه اشخاص، چاپ چهاردهم، انتشارات بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۳، صص ۴۷۴-۴۴۱
۲۲. هدایی / فرخ / بررسی سیستم دلایل معنوی یا اقناع وجدانی قاضی / اطلاعات / ۱۳۸۵/۵/۵
۲۳. وسائل الشیعه / جلد ۱۹، باب ۹ از ابواب دعوی القتل و مایثبت به
۲۴. یوسف زاده / حسین / شهادت در حقوق جزای ایران / استاد راهنما دکتر محمد آشوری / استاد مشاور : دکتر محمد آخوندی / نیمسال ۸۴-۸۳